

הבעיות המעסיקות את בני הנוער *

פרידמן, יצחק.

המחקר בשנים האחרונות עוסק בסוגי הבעיות המעסיקות את בני הנוער, וכן במידת "רצינותן" של הבעיות האלו. אחד המימצאים העקביים ביותר במחקר בסוגיה זאת הוא, שבעיות של לימודים והתאמה למסלולי הלימודים השונים שבבית הספר, וכן דאגות בדבר המשך הלימודים ותעסוקה לאחר הלימודים, הן המעסיקות ביותר את בני הנוער.

במרבית המחקרים ניתן למצוא 14 קטגוריות של בעיות, כמפורט להלן (ויולטו והולדן, 1988):

1.	הופעה חיצונית	8.	עישון
2.	הורים	9.	אלכוהול
3.	חברים	10.	הישגים וציונים
4.	משפחה	11.	פעילויות פנאי
5.	זחות	12.	בחירת מקצוע
6.	מין	13.	המשך לימודים
7.	סמים	14.	עבודה חלקית

השערתם של ויאולטו והולדן (1988) היתה שבעיות כמו הישגים בבית הספר, המשך לימודים, תכנון קריירה וכיוצא בזה, תהיינה קשורות בסוגיית העתיד ובחירת המקצוע. בעיות כמו יחסי מין, עישון, סמים ואלכוהול תהיינה קשורות בסוגיית הבריאות והסמים. בעיות הקשורות בזהות אישית, יחסים עם הורים, משפחה, חברים ובעיות קיומיות כלליות תהיינה קשורות באני האיש. בעיות הקשורות בחופעה חיצונית, בילויים, עבודה חלקית ויחסים עם חברים תהיינה קשורות באני החברתי. השערה נוספת שהחוקרים העלו היתה, שקיים קשר בין האני החברתי, האני האיש, העתיד ובחירת המקצוע. במחקר שכלל 439 תלמידים (263 בנים ו-176 בנות), נמצא כי:

1. התלמידים המבוגרים יותר (לומדים בכיתות י"א ו-י"ב) מוטרדים יותר מבעיות של הישגים, בחירת מקצוע והמשך לימודים מאשר תלמידים צעירים יותר (לומדים בכיתות ט' ו-י').
 2. התלמידים הצעירים יותר (תלמידי כיתות א' ו-י') מוטרדים יותר מבעיות של הופעה חיצונית, חברים, שימוש בסמים ועישון, מאשר תלמידים מבוגרים יותר (תלמידי כיתות י"א-י"ב).
 3. קיימים הבדלים בין המינים בדאגה הקשורה לנושאי ההישגים בלימודים וההופעה החיצונית: הבנות מודאגות יותר מן הבנים מהופעתן החיצונית, והבנים - מנושאי ההישגים בלימודים.
- * מתוך: פרידמן, יצחק. מתבגרים כמקבלי החלטות - דפוסי התנהגות ותכנים, מכון הנרייטה סאלד, יוני 1989.

מבחינת דירוג החשיבות, מצאו ויאולטו והולדן (1988), כפי שהדבר אושש במחקרים רבים, כי בעיותיהם של בני הנוער קשורות לנושאים האלה (מפורטים להלן לפי סדר יורד של חשיבותם):

1. לימודים וקריירה: הישגים בלימודים, המשך לימודים, בחירת מקצוע.
2. האני החברתי: חברים, הופעה חיצונית, יחסי מין, פעילויות פנאי.
3. האני האישי: זהות, משפחה, הורים.
4. בריאות, הופעה חיצונית ושימוש בסמים: צריכת סמים, עישון, צריכת אלכוהול.

נושאים "פופולאריים" כמו: יחסי מין, עישון, סמים ואלכוהול, אינם מטרידים את המתבגרים, כפי שניתן היה לשער.

סיווג הבעיות לקטגוריות

הסקר של מכון סאלד, נערך בסוף שנת הלימודים תשמ"ח בקרב כ-1,700 תלמידי כיתות ט' ו-י"א ב-11 בתי ספר ברחבי הארץ. מטרה מרכזית במחקר היתה לעמוד על סוגי הבעיות המטרידות את בני הנוער, כדי שניתן יהיה להשתמש בדוגמאות רלוונטיות לתלמידים, בקורס המתוכנן להקניית מיומנויות קבלת החלטות.

בפני התלמידים הוצגה שאלה פתוחה שנוסחה כך: "בודאי עמדת בפני בעיות חשובות בעת האחרונה. אנו מבקשים לדעת מהם הנושאים החשובים שבהם אתה מתלבט, ובמי אתה נוהג להיוועץ". התלמיד נתבקש לרשום בקיצור מספר נושאים (הודגש: לא יותר משלושה) שבהם הוא התלבט בעת האחרונה, הדורשים קבלת החלטה.

בסה"כ נרשמו על ידי כל התלמידים כ-3,000 בעיות, מתוכן 1,969 בעיות בכיתות ט' (1,094 בעיות של בנים ו-875 בעיות של בנות), ו-1,067 בעיות בכיתות י"א (585 בעיות של בנים ו-482 בעיות של בנות). במידת ההיענות לציון הבעיות לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין תלמידי כיתות א' ותלמידי כיתות י"א.

נמצאו 79 סוגים שונים של בעיות, שקובצו ל-13 קטגוריות ראשיות. שלוש עשרה הקטגוריות המהותיות של הבעיות הן אלו:

1. לימודים: בחירת מגמה, כיצד להתמודד עם לחץ בלימודים, בריחה משיעורים, הפסקת לימודים.
2. שירות צבאי: בחירת יחידה או מסלול צבאי, לימודים ושירות במסגרת העתודה האקדמית, ישיבת הסדר, שירות לאומי.

3. יחסים בין אישיים: בעיות אם בן המין השני, יחסי מין, כיצד לבחור חברים ולבקש חברות, יחסי אנוש, יושר אישי והתנהגות בחברה.
4. ניצול הזמן הפנוי: בילויים, חוגים, ניצול ואירגון הזמן, נסיעה לחו"ל, בחירה בין סוגי פעילות שונים.
5. יחסים עם הורים ובני משפחה: קונפליקטים עם הורים, נושאים כספיים ביחסים עם ההורים, תגובת ההורים על הישגי התלמידים, הגבלות בנושאי בילויים, גירושין של הורים מנקודת ראותו של הילד, בעיות עם אחים ובני משפחה אחרים.
6. תכנון העתיד: בחירת מקצוע, בחירת כיוון בחיים.
7. פוליטיקה (בעיות פוליטיות): בחירת מפלגה, גיבוש עמדה בנושא השטחים, היחס לערבים, פעילות פוליטית.
8. קניות: האם לקנות מכונית, כיצד להשתמש בכסף העומד לרשותנו, קניית מתנות לחברים, להורים או לאחים.
9. הופעה אישית: מה ללבוש, איך להסתפר, האם להתגלח, דיאטה.
10. תנועת נוער: להיות בתנועת נוער, הדרכה, פרישה מהדרכה בתנועה.
11. עישון ובריאות: האם לעשן, שימוש בסמים, בעיות בריאות כלליות.
12. יחסים עם מורים: חוסר הערכה של התלמידים כלפי מוריהם, בעיות הקשורות בנוהלי בית הספר.
13. בעיות כלליות: בעיות פילוסופיות הקשורות בגורלו של האדם, ענייני דת ושמירת מסורת.

שכיחות הבעיות, לסוגיהן השונים

התחום הראשון בחשיבותו, המעיק על התלמידים בכיתות ט' ו-י"א, הוא תחום הבעיות הקשורות בלימודים (37%). הבדל גדול קיים בנושא זה בין תלמידי כיתות ט' לתלמידי כיתות י"א, כפי שיפורט להלן. התחום השני בשכיחותו הוא בעיות הקשורות ביחסים בין אישיים. התחום השלישי בשכיחותו הוא בעיות הקשורות בבילוי זמן ובתכנון הזמן הפנוי. השירות הצבאי מטריד את תלמידי כיתות י"א, וכמעט שאינו מעסיק כלל את תלמידי כיתות ט'.

אצל תלמידי כיתות ט' קיימים שלושה תחומים מרכזיים של בעיות ששכיחותן עולה על 10%, ואלה הן:

1. בעיות הקשורות בלימודים (43%);
2. בעיות הקשורות ביחסים בין אישיים (16%);
3. בעיות הקשורות בניצול הזמן הפנוי (15%).

תחום הבעיות הרביעי בסדר היורד של השכיחות הוא היחסים עם ההורים (5%).

אצל תלמידי כיתות י"א אפשר למצוא ארבעה תחומי בעיות ששכיחותן היא 10% ומעלה, ואלה הן:

1. בעיות הקשורות בלימודים (25%);
2. בעיות הקשורות בשירות הצבאי (16%);
3. בעיות הקשורות ביחסים בין אישיים (16%);
4. בעיות הקשורות בניצול הזמן הפנוי (10%).

תחום הבעיות החמישי בסדר היורד של השכיחות הוא תכנון העתיד (8%), ואחריו - תחום הבעיות הפוליטיות (6%) ונושא היחסים עם ההורים (4%).

הבעיות בלימודים

בתחום הלימודים מטרידות את תלמידי כיתות ט' שלוש בעיות מרכזיות: הבעיה השכיחה ביותר (46%) היא בחירת מגמה. החל בכיתות י' מתפצלים התלמידים למגמות ולמסלולי לימוד, ובחירת המגמה המתאימה ביותר עבורם מטרידה אותם מאוד. הבעיה השנייה בשכיחותה היא המעבר לבית ספר אחר: האם להמשיך ללמוד בבית הספר הנוכחי, או לעבור לבית ספר אחר? 26% מכלל הבעיות שבתחום הלימודים הן בנושא זה. בדרגת השכיחות השלישית ניצבות בעיות הקשורות להצלחה בלימודים, חוסר חשק ללמוד וכיוצא בזה (15%).

תלמידי כיתות י"א אינם מתרכזים במספר מצומצם של בעיות, אלא הם "מפזרים" את דאגותיהם בצורה שווה יותר על פני הבעיות הלימודיות השונות. סוג הבעיות השכיח ביותר (29%) עבור תלמידי כיתות י"א הוא ההצלחה בלימודים, חוסר חשק ללמוד, וכיוצא בזה. הבעיה השנייה בשכיחותה היא העמידה בבחינות הבגרות (24%), והשלישית - בחינות וציונים: העול שמטיל עליהם הלימוד לבחינות, וכל הקשור בהערכת הישגיהם (כ-15%).

בעיות בתחום היחסים הבין אישיים

הבעיה השכיחה ביותר בתחום היחסים הבין אישיים היא הקשר עם בני המין השני: בכיתות ט' כ-40% מן הבעיות הן בתחום זה, הן בקרב הבנים והן בקרב הבנות. יחסי המין מטרידים באופן יחסי פחות את תלמידי כיתות ט' (בנים: 9%; בנות: 4.5%), מאשר את תלמידי י"א (בנים: 18%; בנות: 15%). תלמידי י"א לעומת זאת, מטרדים בשאלות הקשר החברתי עם בני המין השני (בנים: 34%; בנות: 35%), יותר מאשר תלמידי ט'. יחסי אנוש כלליים מעסיקים מעט יותר את הבנים מאשר את הבנות, הן בכיתה ט' והן בכיתה י"א (בכיתות ט' - הבנים: 22%; בנות: 18%, בכיתות י"א - בנים: 23%; בנות: 14%).

שירות צבאי

השירות בצבא אינו מעסיק את תלמידי כיתות ט'. תלמידי כיתות י"א מוטרדים בסוגיה זאת, ובמיוחד - בשאלת היחידה הצבאית שבה ישרתו (הבנים מוטרדים מנושא זה יותר מאשר הבנות: בנים - 33%, בנות - 13%). האם להתגייס לצבא, והשירות הלאומי, הן שאלות המעסיקות את הבנות יותר מאשר את הבנים, ובשאלות אלו יש הבדלים ניכרים בין הדתיים לבין הלא דתיים.

ניצול זמן פנוי

השאלה: "כיצד לנצל את זמני הפנוי?", יוצרת קונפליקט אצל בני הנוער משתי קבוצות הגיל, במידה שווה אצל הבנים ואצל הבנות. הנושאים היחודיים המעסיקים את בני הנוער הם תוכני הבילויים, השתתפות בחוגים והשתתפות בפעילויות ספורט.

שאלת היציאה לעבודה בכיתות ט' מעסיקה את הבנות (20%), יותר מאשר את הבנים (11%). בתחום זה ניכרים הבדלים בין בני הנוער הדתיים לבין בני הנוער שאינם דתיים. התלמידים הדתיים מוטרדים יותר מן התלמידים הלא דתיים בשאלות אלה: בילויים, יציאה לעבודה ותחושת קונפליקט בין בילוי לעיסוקים אחרים. התלמידים הלא דתיים מוטרדים יותר מן התלמידים הדתיים, בשאלות אלה: חוגים, תוכני ניצול זמן ויציאה לחו"ל.

הבדלים בין בנים לבנות

בין הבנים לבין הבנות נרשמו הבדלים בשכיחותם של סוגי הבעיות השונים, אך ההבדלים אינם משמעותיים. סוג הבעיה השכיח ביותר הוא נושא הלימודים, ושכיחותו זהה אצל הבנים ואצל הבנות. הנושא השני בשכיחותו הוא היחסים הבין אישיים: 19% מכלל הבעיות אצל הבנות נוגעות לנושא זה, ואצל הבנים מהווה נושא זה רק 13% מכלל הבעיות (הוא מדורג במקום השלישי). הנושא השני אצל הבנים הוא ניצול הזמן הפנוי 14% ואצל הבנות מהווה נושא זה 12% מכלל הבעיות (הוא מדורג במקום השלישי). במקום הרביעי אצל הבנות מצוי נושא היחסים עם החורים (6%), ואילו אצל הבנים ממקום במקום זה השירות הצבאי (6%). השירות הצבאי מהווה אצל הבנות 5% מכלל הבעיות. היחסים עם החורים מטרידים את הבנים בשכיחות של 4%.

סיכום הממצאים

סקירת הנושאים המועלים על ידי בני הנוער כבעיות המעסיקות אותם ודורשות מהם התייחסות וז'חלטה, מצביעה על מגוון רחב ביותר של בעיות קרובות ורחוקות. בני הנוער מתעניינים בנושאי הלימודים, ביחסים בין אישיים (בעיקר עם בני המין השני), ביחסים עם חורים, וכיוצא בזה. נושאים אלה מעסיקים אותם וקרובים מאוד לליבם (ולפעמים גם מעיקים עליהם מאוד). אולם בני הנוער בישראל מוטרדים גם בבעיות לאומיות וחברתיות. והם חשים שעליהם לקבוע עמדה גם בנושאים

אלה. עובדה זאת מעידה על פוטנציאל משמעותי של רגישות ציבורית, חברתית ולאומית. מאידך גיסא, השכיחות הנמוכה באופן יחסי של העיסוק בבעיות החברתיות והלאומיות, המופיעות ב"מאגר" הבעיות המעסיקות אותם בעת האחרונה, יכולה אולי להעיד על כך שפוטנציאל הרגישות אינו מנוצל דיו. ניתן כפי הנראה, לערב ולשתף את בני הנוער - יותר מאשר הדבר קורה בפועל - בהתלבטויות בנושאים חברתיים ולאומיים. נכונותו של הנוער הישראלי והפוטנציאל הטמון בו מצדיקים זאת.

קיימים דמיון ושוני בין הנושאים המעסיקים את בני הנוער בישראל ובני הנוער בעולם המערבי (ארב"ב, קנדה, אוסטרליה). נושאי הבעיות החופפים הם: לימודים, יחסים בין אישיים, ניצול זמן פנוי, הורים ומשפחה, תכנון העתיד, הופעה אישית, עישון ובריאות, אורח חיים וכו'. הנושאים הבאים מעסיקים את בני הנוער בארצות המערב, אך כמעט שאינם מעסיקים את הנוער בישראל: סמים, אלכוהול, עבודה חלקית (בזמן הלימודים). הנושאים הבאים מעסיקים את הנוער בישראל, אך אינם מעסיקים את הנוער בארצות המערב: שירות צבאי, פוליטיקה וחברה, קניות. הנושא המעסיק ביותר את הנוער בישראל (בכיתות ט' ו-י"א) הוא בעיות הקשורות בלימודים, וכך אין בני הנוער בישראל שונים מן הנוער בארצות המערב. אין הבדל גם בנושא השני בחשיבותו. במקום השני, הן בישראל והן בארצות המערב. אין הבדל גם בנושא השני בחשיבותו. במקום השני, הן בישראל והן בארצות המערב, נמצא תחום היחסים הבין אישיים (בישראל) או "האני" החברתי (בארצות המערב). לעומת זאת, בנושא העומד במקום השלישי בחשיבותו קיים הבדל בין הנוער הישראלי לנוער בארצות המערב: בישראל מוטרדים בני הנוער משאלות השירות הצבאי, בעוד שבארצות המערב מצוי תחום האני האישי: בעיות משפחה, חברים והורים.

בישראל, כמו בארצות המערב, נמצאו הבדלים בשכיחות הבעיות המעסיקות את הנוער. בישראל התלמידים הצעירים יותר (בכיתות ט') מוטרדים בשאלות ניצול הזמן הפנוי, בעוד שהמבוגרים (כיתות י"א) מוטרדים בנושאי השירות הצבאי. לעומת זאת, ההבדלים בין הבנים לבין הבנות בישראל בשכיחות הבעיות המעסיקות אותם, אינם משמעותיים. הבדל קטן נמצא בסוגיות היחסים הבין אישיים והיחסים עם ההורים (בשני הנושאים מוטרדות הבנות יותר מן הבנים).